

КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ РІЗНИМИ СТАТТЯМИ КК УКРАЇНИ

СОЗАНСЬКИЙ Т.І. - кандидат юридичних наук, начальник кафедри кримінального права та кримінології ЛьвДУВС

УДК 343.238

В этой статье анализируются положения квалификации преступлений, предусмотренных разными статьями КК Украины. В процессе рассмотрения этих положений выяснено, что сложности при квалификации преступлений, предусмотренных разными статьями КК Украины, возникают в случаях совершения одним деянием двух преступлений. На решение этих вопросов предложены отдельные правила квалификации преступлений, предусмотренных разными статьями КК Украины.

Ключові слова: *ідеальна сукупність злочинів, кваліфікація злочинів, правила кваліфікації злочинів.*

Постановка проблеми

Кваліфікація злочинів, передбачених різними статтями КК України, передбачає перш за все положення кваліфікації реальної та ідеальної сукупності злочинів. При вирішенні питання кваліфікації реальної та ідеальної сукупності злочинів у традиційний спосіб, тобто зясовуючи ознаки реальної сукупності злочинів та ознаки ідеальної сукупності злочинів, не дає можливості вказати на те, що потрібно зясувати не вид сукупності, а лише кількість статей, які передбачають відповідно кількість вчинених особою злочинів.

Стан дослідження

Питання кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України, розглядалось науковцями в рамках питання

кваліфікації сукупності злочинів та повторності злочинів. Зокрема, Андреева Л.А., Бажанов М.І., Волженкин Б., Дурманов Н.Д., Зінченко І.О., Ковалев М. О., Малков В.П., Фролов Е.А., Юшков Ю.Н. розглядали окремі питання кваліфікації злочинів передбачених різними статтями КК України досліджуючи сукупність злочинів, як вид множинності злочинів. Благов Е.В., Гаухман Л.Д., Кудрявцев В.Н., Навроцький В.О., Тарарухин С.А. у своїх роботах, присвячених питанням кваліфікації злочинів, також частково розглядали питання кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України. Иногамова-Хегай Л. В., Марін О.К. у своїх роботах проводили розмежування випадків кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України, та конкуренції кримінально-правових норм. Проведені вказаними вище науковцями дослідження стосувались питання кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України, лише в частині свого власного дослідження, тому багато питань залишилось поза увагою цих дослідників.

Метою цієї статті є показати можливість вирішення проблемних питань кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України.

Виклад основного матеріалу

Розглядаючи питання кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями, слід звернути увагу на формулу кваліфіка-

ції, якою відображаються вчинені діяння. Не викликає заперечень кваліфікація різнорідних злочинів, що утворюють реальну сукупність, коли кожен зі злочинів повинен отримати самостійну кримінально-правову оцінку і самостійне відображення у формулі кваліфікації, незалежно від того, вчинене утворює закінчені злочини, чи закінчений і не закінчений або злочин вчинено у співучасті.

У випадку вчинення двох однорідних злочинів, передбачених різними статтями Особливої частини КК України, вчинене також повинно кваліфікувати за правилами реальної сукупності злочинів, тобто кожен злочин відображається у формулі кваліфікації окремим цифровим позначенням. Це підтверджено і в постановках Пленуму, як тих, що регулюють питання застосування Загальної частини КК України, зокрема п.7 постанови Пленуму Верховного Суду України №7 від 4 червня 2010р «Про практику застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки»[12], так і в постановках Пленуму, як тих, що регулюють питання застосування Особливої частини КК України, наприклад у абз.3 п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. №10 «Про судову практику в справах про злочини проти приватної власності», у разі вчинення декількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК[13].

Таким чином, кваліфікація злочинів, що розірвані між собою у часі, передбачених різними статтями КК, проводиться за кожною статтею окремо.

Дещо складнішою є ситуація з кваліфікацією злочинів, передбачених різними статтями, якщо злочин вчинено одним діянням.

У теорії кримінального права проблеми кримінально-правової кваліфікації розробляються в двох напрямках. Перший стосується кваліфікації окремих видів злочинів, які виділяються за предметною ознакою (проти власності, проти особи тощо). Другий стосується загальних питань кваліфі-

кації – її підстав; логічних прийомів, що застосовуються в ході кваліфікації; місця кваліфікації в процесі застосування кримінально-правових норм, а також кваліфікації окремих категорій злочинних посягань залежно від стадій вчинення злочину, форм і видів співучасті, наявності множинності та ін. [9, с.27].

З вищевикладеного можна зробити висновки, що кваліфікація сукупності злочинів взагалі і кваліфікація ідеальної сукупності злочинів зокрема відносяться до другого напрямку розробки проблем кримінально-правової кваліфікації. Однак дослідження загальних питань кваліфікації неможливе без з'ясування правил кваліфікації окремих злочинів та їх видів.

Отже, для визначення загальних правил кваліфікації потрібно застосувати дедуктивний метод дослідження, адже неможливо передбачити всі варіанти злочинної поведінки, розглядаючи лише загальні положення про сукупність і не дослідивши питання кваліфікації як сукупності злочинів, окремих видів злочинів.

У теорії кримінального права зроблено низку спроб виділити окремі правила кваліфікації ідеальної сукупності злочинів. В.М. Кудрявцев спробував вивести єдине універсальне правило для визначення ідеальної сукупності злочинів, яким і треба послуговуватись при кваліфікації [5, с.251]. Проте різноманітність ситуацій, що утворюються у процесі злочинної діяльності, вказують, що цього правила кваліфікації ідеальної сукупності недостатньо для забезпечення правильності кваліфікації.

Таким чином, кваліфікація ідеальної сукупності злочинів передбачає низку правил, що вказують на певні обмеження або вимоги щодо злочинів, які утворюють ідеальну сукупність.

Вирішення питання про те, є ідеальна сукупність чи немає, визначення випадків, коли вона взагалі не може утворюватися, пов'язано з наявністю певних ознак, характерних для такої ситуації. Оскільки правила – це положення, яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ[1], то випадки, перелічені як такі, що утворюють ідеальну сукупність зло-

чинів[14, с.140-144], і такі, що визначають ситуації, коли ідеальна сукупність злочинів є неможливою [8, с.342-344], можна назвати правилами, відповідно, що передбачають утворення ідеальної сукупності злочинів і правилами, що виключають можливість утворення ідеальної сукупності злочинів.

Якщо ці об'єкти співвідносяться як основний і додатковий, то діяння кваліфікується як одиничний злочин, якщо ж обидва (чи більше) об'єкти є основними, то діяння утворює ідеальну сукупність злочинів.

Практично визначити, коли об'єкт є додатковим, а коли він переходить у основний, доволі складно. Проте одним із варіантів вирішення цього питання є визначення суспільної небезпечності посягань на відносини, які охороняються цими об'єктами. Якщо суспільна небезпечність відносин, що охороняються додатковим об'єктом, є більшою, ніж основного об'єкта, то діяння утворює ідеальну сукупність. У науці кримінального права таке положення, на наш погляд, не повинно викликати сумніву, адже законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за певне діяння, визначає його суспільну небезпечність видом і розміром покарання.

Узагальнення викладеного дає змогу зробити наступний висновок: якщо диспозиція статті (частини статті) передбачає посягання на два об'єкти одночасно, то ідеальна сукупність буде утворюватися тоді, коли санкція статті (частини статті), що передбачає самостійну відповідальність за посягання на додатковий об'єкт, є суворішою, ніж санкція статті (частини статті), що передбачає відповідальність за основний об'єкт.

Кваліфікація злочинів передбачає встановлення відповідності вчиненого діяння кримінально-правовим нормам, що його передбачають [2, с.4]. Але процес встановлення відповідності передбачає також і відмежування суміжних явищ, які містять ряд спільних ознак з оцінюваним поняттям, і відрізняється від нього за найбільш значущою ознакою. Тому видається доцільним використати за основу правила кваліфікації, які розроблені для суміжних явищ, і шляхом співставлення вивести правила кваліфікації ідеальної сукупності злочинів.

Такими, найбільш близькими, є поняття конкуренції кримінально-правових норм і складеного злочину.

Встановлення відмінності між ідеальною сукупністю злочинів та конкуренцією кримінально-правових норм дало змогу визначити два основні правила, які розрізняють ці поняття.

Перше правило – це перевага спеціальної норми над загальною.

Це правило виключає можливість утворення ідеальної сукупності злочинів за обставин, коли діяння порушує дві норми, що перебувають у відносинах підлеглості. Цьому правилу відповідають два положення, які були виділені вище, вони характеризують діяння, що не утворює ідеальної сукупності злочинів. Це якщо діянням заподіяно наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів, і якщо діяння передбачене кількома кримінально-правовими нормами, які передбачають різні види одного і того ж злочину.

Отже, у першому випадку мова йде про порушення підпорядкованих між собою однорідних об'єктів. Вони утворюють один злочин шляхом поглинання одного об'єкта іншим. У разі неможливості такого поглинання діяння утворює ідеальну сукупність злочинів. Неможливість поглинання може бути викликана відсутністю підпорядкування одного об'єкта іншому. В свою чергу, підпорядкованість визначається однорідністю об'єкта, наявністю однієї форми вини та меншою суспільною небезпечністю підпорядкованого об'єкта. Причому діяння повинно містити всі ці ознаки в сукупності.

Відповідно до викладеного правила подолання кримінально-правової конкуренції і перелічених випадків неможливості утворення ідеальної сукупності злочинів, можна вивести наступне правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів: ідеальна сукупність утворюється двома або більше закінченими злочинами, що посягають на не підпорядковані між собою об'єкти.

Така позиція щодо кваліфікації ідеальної сукупності злочинів є логічною і підтримана в положеннях окремих постанов Пленуму. Наприклад, дії опікунів і піклувальників, котрі, зловживаючи опікунськими правами

з корисливою метою, втягнули неповнолітніх підопічних у антигромадську діяльність, додатково кваліфікуються за ст. 167 КК[11].

Наступним правилом конкуренції є перевага цілого над частиною.

Це правило виключає можливість утворення ідеальної сукупності злочинів у випадках, коли діяння порушує дві норми, одна з яких повністю охоплює вчинене, а друга – лише частину. З наведених вище випадків, що не утворюють ідеальної сукупності, цьому правилу відповідають: заподіяння кількох однакових наслідків, які стосуються одного і того ж об'єкта, заподіяння однорідної шкоди одному і тому ж потерпілому, діянням вчиняються злочини, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини КК.

Заподіяння кількох однакових наслідків передбачає посягання на один і той же об'єкт, що характеризує дане діяння як таке, що спричиняє шкоду декільком потерпілим одразу. Спричинена шкода кожному з потерпілих повинна отримати окрему кримінально-правову оцінку, проте, об'єднана одним діянням і однаковими наслідками, у кримінально-правовому розумінні, фактично заподіяна шкода двом потерпілим одночасно оцінюється судовою практикою як один злочин. Наприклад, Рожищівським районним судом Волинської області П. і Р. засуджені за ч. 2 ст. 296 КК України за те, що 3 січня 2007 року, перебуваючи у диско клубі «Торнадо», грубо порушували громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжувалось особливою зухвалістю, тобто безпричинно нанесли два удари порожніми скляними пляшками по голові С., спричинивши йому легкі тілесні ушкодження, а також спричинили легкі тілесні ушкодження К., Н. та О. [4].

Отже, виникає запитання – скільки злочинів було вчинено? Судова практика вважає, що це один злочин – «хуліганство», складовою якого є заподіяння легких тілесних ушкоджень без короткочасного розладу здоров'я будь-якій кількості потерпілих.

Однак у диспозиції частин статті 296 КК України немає обов'язкового посилання на те, що тілесні ушкодження потрібно спри-

чинити двом або більше потерпілим, тому заподіяння тілесного ушкодження кожному з потерпілих повинно бути оцінено самостійно, як окремих злочин. Практика підтримує таку позицію, але тільки у тих випадках, коли діяння особи призвели до різних наслідків.

Необхідність розглядати спричинення шкоди кожному з потерпілих як окремих злочин підтверджується і тим, що коли є декілька потерпілих і один з них погоджується на умови ст. 46 КК України, а інші ні, виникає ситуація, коли порушується право одного з потерпілих, адже якщо вважати, що спричинення шкоди декільком потерпілим одразу це один злочин, то для звільнення від кримінальної відповідальності потрібна згода усіх потерпілих (відшкодування їм шкоди і моральних збитків). У випадку, коли вдалось примиритися з окремими потерпілими, а частина потерпілих на примирення не погоджується, то особа звільняється від кримінальної відповідальності лише за злочини щодо потерпілих, які погодились на примирення. Таким чином, не порушуються права ні потерпілих, які погодились на примирення, ні потерпілих, які не погодились на примирення, та і винний чітко розуміє, за які діяння його звільнено від кримінальної відповідальності, а за які доведеться відповідати.

Вчинення діяння, яке охоплює собою декілька обов'язкових (конститутивних) ознак одного злочину, що передбачені окремою нормою Особливої частини КК, також є одиничним злочином. Особливістю цього діяння є те, що без цієї обов'язкової (конститутивної) ознаки не можна виконати диспозицію цієї статті Особливої частини КК. Тому у разі невиконання такого діяння у повному обсязі відповідний злочин вчинити неможливо.

Спільною ознакою цих трьох випадків, коли ідеальна сукупність не має місця, є те, що діяння чи наслідки, які їх складають, за вказаних обставин не можуть охоплюватись однією нормою Особливої частини КК.

Тому наступне правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів повинно звучати так: злочини утворюють ідеальну сукупність, якщо диспозицією статті повністю не охоплюється вчинене.

В науці кримінального права складений злочин, як уже зазначалося, називають передбаченою кримінальним законом ідеальною сукупністю, вказуючи на особливу схожість цих понять. Проведене співвідношення між цими поняттями показало, що визначальною ознакою відмінності ідеальної сукупності злочинів від складеного злочину є визначеність законодавцем ознак двох і більше злочинів у диспозиції однієї статті (частини статті) Особливої частини, що називається складеним злочином, в інших випадках (якщо ознаки цих злочинів не передбачені однією кримінально-правовою нормою) діяння утворює ідеальну сукупність. Законодавець сам приймає рішення, коли діяння, що характеризують самостійні злочини, повинні кваліфікуватись як один злочин, а коли, у всіх інших випадках – як сукупність злочинів.

Досліджуючи питання конкуренції кримінально-правових норм, О.К. Марін дійшов висновку, що складений злочин та його частини, незакінчена злочинна діяльність та закінчений злочин, форма співучасті та виконавські дії у вчиненні іншого злочину є формою конкуренції частини і цілого [7, с.190]. Погоджуючись із позицією О.К. Маріна, слід звернути увагу на те, що випадки, коли ідеальна сукупність не має місця і вони стосуються незакінченої злочинної діяльності та співучасті у злочині, також оцінюються за правилом конкуренції частини і цілого. Отже, правила кваліфікації складеного злочину, незакінченої злочинної діяльності та співучасті у злочині перебувають у відношенні підпорядкованості до правила конкуренції частини і цілого.

У відповідності з відношенням підпорядкованості понять підпорядковане поняття включає до свого змісту всі ознаки, властиві підпорядковуючому поняттю, плюс ознаки, специфічні тільки для підпорядкованого поняття [3, с.37].

Викладене дає підстави вважати, що кваліфікація ідеальної сукупності злочинів, яка стосується відмежування від складеного злочину, та при незакінченому злочині і співучасті у вчиненні злочинів, повинна здійснюватись за тим же правилом кваліфікації, яке було виведено з правила конкуренції частини і цілого.

У зв'язку з об'ємністю відносин, що регулює правило кваліфікації ідеальної сукупності злочинів, воно потребує деяких уточнень. Зокрема, правило конкуренції частини і цілого базується на теорії поглинання, відповідно до якої поглинаються злочинні діяння, що ставлять під загрозу спричинення шкоди охоронюваним законом об'єктам, якщо в результаті вчинення цих двох пов'язаних з ним діянь шкода охоронюваному об'єкту була спричинена, тобто вчинено більш небезпечний злочин [6, с.133]. Але це положення є недосконалим, оскільки не має чіткого формулювання критеріїв поглинання, зокрема, які з діянь чи наслідків можуть поглинати інші. Як правильно вказує В.І. Ткаченко, не можна погодитися з тим, що більш тяжкий злочин (якщо оцінювати за санкцією) завжди включає в себе вчинення менш тяжкого злочину [16, с.77].

Відповідно до положень теорії поглинання, правило конкуренції частини і цілого діє лише тоді, коли ціле передбачає відповідальність за більш суспільно небезпечний злочин, ніж частина; у випадках коли частина становить собою більш небезпечне посягання, вчинене пропонується кваліфікувати за сукупністю злочинів [15, с.61].

Проте зустрічається і протилежна позиція щодо кваліфікації частини і цілого як ідеальної сукупності злочинів. Так, З.А. Незнамова вважає, що така кваліфікація суперечить загальній теорії кваліфікації злочинів, а також створює значні ускладнення для правозастосовної діяльності [10, с.326].

З висловленою позицією не можна погодитись, адже діяння, що передбачене як складова злочину, не може бути більш суспільно небезпечним, ніж все оцінюване, це порушує обсяг поняття, виходячи за його межі. Тому у випадках, коли частина є більш суспільно небезпечною, ніж ціле, вчинене виходить за межі обсягу одного поняття, тому діяння потрібно кваліфікувати за сукупністю.

Таким чином, кваліфікація злочинів, передбачених різними статтями КК України, щодо злочинів розірваних між собою в часі труднощі не викликає, окремі складнощі є лише зі злочинами, що вчиняються одним

АНОТАЦІЯ

У цій статті аналізуються положення кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України. У процесі розгляду цих положень з'ясовано, що складнощі при кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України, виникають у випадках вчинення одним діянням двох злочинів. На вирішення цих питань запропоновано окремі правила кваліфікації злочинів, передбачених різними статтями КК України.

SUMMARY

In this article positions of qualification of crimes foreseen are analysed by the different articles of KK of Ukraine. It is found out in the process of consideration of these positions, that complications during qualification of crimes foreseen arise up the different articles of KK of Ukraine in the cases of feaseance of two crimes one act. On the decision of these questions the separate rules of qualification of crimes foreseen are offered by the different articles of KK of Ukraine.

діянням і стосуються швидше питання розмежування окремих одиничних злочинів і сукупності злочинів, та вирішення питання про конкуренцію статей КК України між собою.

Література

1. Великий словник сучасної української мови / ред.-упоряд. В.Т. Бусел. – 2-ге вид. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Герцензон А.А. Кваліфікація преступлений / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.
3. Жеребкін В.Є. Логіка / В.Є. Жеребкін. – Х. : Основа, 1995. – 256 с.
4. Кримінальна справа №1-40/ 2007 р. / архів Рожищенського районного суду Волинської обл.
5. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – 2-е изд., пер. и доп. – М. : Юристь, 1999. – 304 с.
6. Малков В.П. Совокупность преступлений: вопросы квалификации и назначения наказания / В.П. Малков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1974. – 307 с.
7. Марін О.К. Кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм / О.К. Марін. – К. : Атіка, 2003. – 224 с.
8. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / В.О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
9. Навроцький В.О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 464 с.
10. Незнамова З.А. Коллизии в уголовном праве: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Зинаида Александровна Незнамова – Екатеринбург: Урал. гос. юрид. акад., 1995. – 372 с.
11. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 року // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5.
12. Про практику застосування судами законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 4 червня 2010р. // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 7(119).
13. Про судову практику в справах про злочини проти приватної власності: постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. №10 Режим доступу до вироку <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>
14. Становский М.Н. Назначение наказания при совокупности преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Михаил Николаевич Становский. – СПб.: СПбГУ, 1995. – 270 с.
15. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / С.А. Тарарухин. – К. : Юрінком, 1995. – 205 с.
16. Ткаченко В.И. Толкование уголовного закона в практике Пленума Верховного Суда СССР / В.И. Ткаченко // Советское государство и право. – 1988. – № 4. – С. 76–82.